

УДК 374.013.83

ЛАРИСА ЛУК'ЯНОВА

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛОЇ ЛЮДИНИ

Розкрито значення й особливості мотиваційної сфери процесу учіння у дорослої людини; проаналізовано вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на ефективність навчання дорослого учня; висвітлено підходи до типології внутрішньої мотивації. Проаналізовано компоненти мотиваційної сфери, які можуть суттєво впливати на рівень мотивації навчання дорослих.

Ключові слова: мотивація, доросла людина, навчання, зовнішні чинники, внутрішня мотивація, мотиваційна сфера.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний рівень соціально-економічного розвитку суспільства, технологічні досягнення та інформаційно-комунікативні технології спонукають людину до навчання впродовж життя. В умовах глобалізації економіки освіта як фактор виробництва набуває особливого значення оскільки стає потребою особистості. Знання та інтелект дозволяють їй бути конкурентоздатною на ринку праці, знаходити оптимальні шляхи для розв'язання нагальних потреб та задоволення найвищої потреби – самореалізації. Слід наголосити, гуманістична інтерпретація освіти дорослих розглядає її як процес незавершений, що не підлягає жорсткому плануванню і обумовлений запитами і потребами людини на різних етапах її життя.

Водночас, як вказують зарубіжні дослідники, освіта має відповідати цілям, обумовленим конкретними специфічними потребами цієї категорії дорослих учнів, мати безпосередню цінність для них, а структура і форми навчання дорослих повинні бути адекватні їхнім запитам [1]. Проте, наголошується у концепціях освіти дорослих, вона передусім має значно відрізнятися від освіти дітей і підлітків.

Одним з найважливіших шляхів оптимізації освіти дорослих є управління мотивацією дорослих учнів, засноване на результатах наукового аналізу закономірностей їх особистісного розвитку. Значення мотиваційної сфери процесу учіння, на думку М. Алексєєвої, є рівнозначним знанню про рушійну силу цього процесу. «Жодний, навіть висококваліфікований викладач, не досягне бажаного результату, якщо зусилля його не будуть узгоджені з мотиваційною основою конкретного процесу учіння» [1, с. 28].

Проблема мотивації навчальної діяльності дорослих до останнього часу не посідала значного місця у педагогічній психології та педагогіці. Лише останнім часом у Росії (П. Гальперін, Л. Божович, Б. Додонов, Ю. Кулюткін, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, А. Маркова, С. Москвічов, Г. Сухобська, Є. Шорохова, П. Якобсон) та інших

зарубіжних країнах, зокрема, Великій Британії, США, Польщі, (К. Левін, П. Фресс, З. Фрейд, Дж. Аткинсон, Ж. Н'юттен, А. Маслоу, К. Халл, Е. Торндайк, І. Сорокош) почали з'являтися праці, присвячені цій проблемі. В Україні особливості мотивації навчання дорослої людини розглядалися тільки дотично окремими ученими (С. Болтівець, І. Меліхова, Е. Помиткін, Н. Протасова).

Безумовно, в межах однієї статті не можливо проаналізувати сутність та закономірності динаміки мотивації навчальної діяльності в різних формах освіти дорослих: у вечірніх і заочних школах дорослих, аспірантурі, в системі короткотермінових або довгострокових курсів підвищення кваліфікації тощо. Оскільки за умови впровадження різних форм навчання різними будуть й навчальні цілі, завдання, а відтак і мотивація навчальної діяльності дорослих в кожному конкретному разі буде мати специфічні особливості.

Психологічною основою гуманістичної педагогіки є концепція мотивації А. Maslow [4], яка дає своєрідну класифікацію потреб, що відображає їх ієрархію і зв'язки. На думку психолога, кожна людина народжується, маючи потреби певних видів і, у міру задоволення нижчих, їх місце займають вищі. Усвідомлена потреба зазвичай стає мотивом діяльності. Велика кількість мотивів знаходиться у підсвідомості. Після їх «виведення» на рівень свідомості вони сприяють розв'язанню проблеми збереження особистості, її прогресу.

Термін «мотив» – походить від французького «motif», що у буквальному розумінні означає «спонукання». Мотиви є причинами особистісного поведінки, джерелом яких є потреби, і виступають рушійною силою будь-якої діяльності [6]. Отже мотиви – це усе, що спонукає людину до дії. Мотивація – це система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини, вона необхідна для ефективного виконання прийнятих рішень і запланованих завдань [6].

Однак, для навчання дорослої людини мотивація – це не тільки сукупність мотивів, оскільки велику роль тут відіграють й ситуативні фактори (вплив різних людей, специфіка діяльності й ситуації тощо). Таким чином, мотивація – це сукупність усіх факторів (як особистісних, так і ситуативних), які спонукають до активності (діяльності) людини [1, с. 78–80].

У дорослої людини мотивація проявляється у постановці цілей, підтриманні уваги протягом діяльності, докладанні зусиль й наполегливості в досягненні. Мотивація управляє діяльністю, спонукальною причиною якої стає потреба дорослої людини, суб'єктивна ймовірність успіху, а також індивідуальна оцінка досягнень.

Схематично мотивацію можна представити так: (Рис. 1):

Рис. 1. Мотивація дорослої людини
Джерело [11, с. 121–122]: Williams, M. and R. Burden. 1997.
Psychology for Language Teachers. CUP.

Дані досліджень педагогічної психології, дають підстави для висновку про те, що у процесі навчання дорослої людини висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного чинника, зокрема, у разі коли людина має невисокі здібності або недостатній запас знань. Проте у зворотному напрямі компенсаторний механізм не спрацьовує. Тобто, жодний високий рівень знань та здібностей не може компенсувати низьку навчальну мотивацію або її відсутність і, таким чином, не може привести до високої успішності навчальної діяльності.

Слід згадати, що з віком змінюються зміст і характер мотивів діяльності, почуттів людини, посилюється їхня зумовленість соціальними чинниками. Багато мотивів стають більш стійкими, окремі з них набувають характер провідних протягом всього життя або на певному її відрізку. Саме такі мотиви здійснюють прямий або опосередкований вплив на весь характер навчання людини, на його вибіркове ставлення до окремих галузей знань, навчальних предметів. Не можна обійти увагою факт, що істотну роль при навчанні дорослих відіграють їхні інтереси, вони завжди впливають на будь-яку, в тому числі і навчальну діяльність, формуючи установку до навчання.

Що ж спонукає дорослих вчитися? Вчені вважають, що на мотивацію навчання впливають зовнішні і внутрішні фактори, хоча їх інтерпре-

тація може суттєво відрізнятись. Російська дослідниця І. Дороніна пропонує таку їх класифікацію [2]:

1. Фактори навчальної діяльності (методи навчальної діяльності, зміст навчального процесу, організація навчальної діяльності, способи контролю і оцінки, соціально-психологічні феномени в навчальній групі, суспільно-економічні відносини);
2. Фактори особистості учня (загальні особливості мотиваційної сфери, здібності та здатність до навчання, ставлення до навчання – початкова умова формування мотивації, внутрішнє самопочуття у навчальному колективі, його статус і самооцінка, попередній досвід).

Отже, наголошує І. Дороніна, у ситуації навчання взаємодіють дві групи чинників. Перша група – фактори навчання як діяльності. Друга стосується безпосередньо індивідуальності учня. Власне діяльність навчання включає процес організації навчання, сам предмет освоєння і викладачів з певними методиками, досвідом і здібностями. Учень вступає в процес навчання з власною сукупністю запитів, інтересів, потреб і цілей [2].

Мотив має кількісні (за принципом «сильний – слабкий») і якісні характеристики (внутрішні і зовнішні мотиви). Наприклад, якщо для дорослої людини діяльність є значимою само по собі (задоволення пізнавальної потреби у процесі навчання) – це внутрішня мотивація. В іншому разі – коли поштовхом до діяльності стають соціальні чинники (престиж, зарплата ті ін.), толі – це зовнішня мотивація. Окрім того самі зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнення) і негативними (мотиви уникнення, захисту). Очевидно, що зовнішні позитивні мотиви є більш ефективними, ніж зовнішні негативні мотиви, навіть за умови їх рівності. Зовнішні позитивні мотиви ефективно впливають на успішність навчальної діяльності дорослої людини.

Слід наголосити, продуктивна творча активність особистості у навчальному процесі пов'язана із пізнавальною мотивацією.

У цьому сенсі доцільно погодитися з В. Чирковим у тому, що мотивація навчання складається з двох напрямів роботи: «розконсервування» мотиваційного потенціалу процесу навчання, з одного боку, і розкриття потенцій особистості – з іншого. Питання полягає в тому, з якого боку – від діяльності та її організації або від особистості та формування її установок будується здійснюватися процес мотивування [7, с. 27]. Ці компоненти необхідно завжди розглядати сукупно, оскільки через реальну соціокультурну ситуацію доросла людина на відміну від

дитини, може перебувати у несприятливих умовах (професійна зайнятість, соціальна відповідальність, перенавантаження, низький рівень винагороди за роботу, постійна стресогенність).

Дещо інший підхід до питання мотивації навчальної діяльності дорослої людини показує, що цей процес стимулюють два типи причин – зовнішні чинники (фактори) й внутрішні мотиви.

Зазвичай, важливим зовнішнім фактором вважають трансформацію ринку праці. Оскільки входження у світову економіку, лібералізація й інтернаціоналізація торгівлі призвели до конкуренції не тільки на національному, але й світовому ринку необхідно пам'ятати, що мотивація до науки, стверджує польська дослідниця І. Сорокош, залежить від багатьох ситуацій, у тому числі й від ситуації на ринку праці [10]. Інший зовнішній чинник (характерний для багатьох пострадянських країн), перехід від централізованої до ринкової економіки. Загалом, ці чинники вплинули на зміну професійної структури, відмирання одних та створення інших професій, що загалом вимагає значної професійної мобільності, а відтак постійного навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації. Ще один важливий фактор – впровадження нових технологій в усі сфери суспільного життя, що суттєво змінюють умови праці і висувають нові вимоги до людського капіталу, тобто до навичок і здібностей людини, які знову ж таки пов'язані із навчанням.

Інакше трактує зовні чинники Ю. Кулюткін, за яким зовнішні мотиватори це – оцінки, заохочення, покарання, які починають відігравати для дорослого другорядну роль, або взагалі відсутні, а на перше місце висувається внутрішня мотивація діяльності, заснована на розумінні значення засвоюваного матеріалу [5].

Внутрішня мотивація дорослого учня, як доводять нам М. Брін і С. Манн, обумовлена постійним прагненням вчитися й може бути схарактеризована як позиція «я дійсно хочу це зробити», а не «я роблю це, оскільки маю це зробити», або «тому, що це від мене вимагають» [9].

Велику кількість досліджень проблеми внутрішньої мотивації навчання дорослих було здійснено у США. Зокрема, у 1961 р. Гаул (Houle) запропонував 3 типи орієнтацій учіння дорослих: орієнтація: а) мети, б) діяльності, в) процесу навчання. Аналогічні дослідження проводили й інші вчені: Шефлд (Sheffield), Бургесс (Burgess), Бошер (Bosher), Грабовські (Grabowski), Нокс (Knox).

Внутрішня мотивація навчальної діяльності дорослого, згідно Ю. Кулюткіна і Г. Сухобської [5, с. 63–67] неоднорідна, але може бути зведена до

трьох типів: утилітарна мотивація, мотивація престижу і мотивація, коли знання перетворюються на самоціль. Утилітарна мотивація може бути вузькою, яка визначається тільки особистими потребами людини, і широкою, коли особисті потреби взаємопов'язані з соціальними. В обох випадках мотивація має витоки із соціально-професійної практики людини і ґрунтується на потребі удосконалити цю практику. В іншому разі особиста потреба може збігатися з потребами виробництва або суспільства. Мотивація престижу теж є суттєвим стимулом для включення дорослого у процес навчання. У цьому разі він отримує задоволення від навчання, оскільки інші люди, які його оточують, не навчаються, що підвищує його статус, створює можливість виділитися із оточуючого середовища. Третій тип мотивації, коли знання набуваються заради самих знань, є найменше поширеною.

На підставі вищезазначеного виокремлюють три типи дорослих, які навчаються. Зокрема, це дорослі орієнтовані на (Рис. 2):

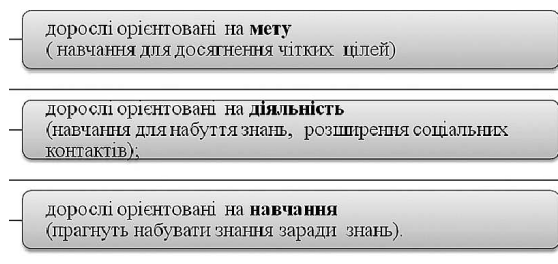

Рис. 2. Типи дорослих, які навчаються
 Джерело: Опрацювання автора на основі [Мотивация познавательной деятельности учащихся / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. — Л. : НИИ 00В, 1972. — 117 с.]

Доволі часто дорослі, які навчаються, можуть уособлювати у собі декілька типів, так само як і переходити з одного типу в інший, в залежності від ситуації.

Оскільки навчальна діяльність – це така сама діяльність, як і будь-яка інша, її можна характеризувати як діяльність взагалі. Отже, за умови коли для людини найбільш актуальним є мотив досягнення, то і у навчальній діяльності цей мотив буде посідати не останнє місце. Якщо людині притаманний мотив уникнення невдачі, то і у процесі навчання її переслідуватимуть ті ж проблемами, що і в житті (суттєві побоювання при складанні іспитів, труднощі при розв'язанні негативних наслідків власних помилок тощо).

Таким чином, при вивченні мотивації до навчання необхідно розглядати мотивацію людини загалом. Тільки у контексті загальної мотиваційної сфери особистості можна побачити реальну структуру мотивів дорослого учня, що надасть можливість зіставити їх, виявити подібне й розбіжності, виокремити очікування і пот-

реби людини. У цьому сенсі доцільно додати думку П. Якобсона. Вчений пише: «Істотні риси мотивації людини закладені не в індивідуальних особливостях її розвитку, а в особливостях її свідомості як суспільної істоти. Отже визначення мотивації поведінки людини поза контекстом її соціальної сутності, є принципово хибним» [8, с. 11].

Необхідність дослідження мотивації навчання дорослих обумовлена не тільки великими матеріальними внесками в цю сферу, але й важливістю включення в арсенал методів і способів управління мотивацією.

Існують можливості примусити дорослу людину вчитися, але змусити її вчитися із задоволенням можна тільки через формування у неї відповідної мотивації. Водночас до вивчення мотивації навчання доцільно підходити саме з точки зору її формування. Результати вивчення мотивації можуть стати вихідною позицією для створення засобів її формування, розвитку або корекції вже існуючої мотиваційної сфери. Цей аспект є надзвичайно важливим не тільки для дорослих, які вже навчаються, але й до потенційних учнів, мотивація яких ще не сформована, або через сукупність причин знаходиться на низькому рівні.

У цьому сенсі слід звернути увагу на пропозицію А. Маркової, з точки зору якої, при вивченні мотивації навчання слід проаналізувати компоненти мотиваційної сфери, які можуть здійснювати на неї суттєвий вплив [3].

По-перше, це загальне ставлення до учіння, тобто певний емоційний аспект. По-друге, це цілі, які ставить перед собою дорослий учень. І, по-третє, це навченість, тобто здатність людини вчитися.

Перший і другий компоненти спільно зумовлюють, для чого, з яким ставленням людина вчиться. Навченість характеризує можливість вчитися, а це відіграє важливу роль при самооцінці учня. Наскільки він вважає себе здатним,

настільки він буде включений у навчальний процес. Значення знання про свою навченість зростає для людей з вираженим мотивом уникнення невдачі. Невіра в свої здібності може сильно знизити бажання вчитися або сприяти виникненню негативних емоцій, небажання вчитися.

Висновки. Узагальнюючи вищесказане, слід наголосити, що для досягнення ефективності суб'єкт-суб'єктної навчальної діяльності з аудиторією дорослих учнів необхідно всебічно проаналізувати мотиви, які спонукають їх до навчання, з'ясувати потреби, інтереси, установки, схильності, що загалом здійснюють значний вплив на результат навчання.

Література

1. Алексеева М. И. Мотивы обучения учащихся: Пособие для учителей / М. И. Алексеева. — К.: Сов.шк., 1974. — 120 с.
2. Доронина И.В. Факторы формирования мотивации учения при переподготовке специалистов: [Электронный ресурс]: режим доступа 12.01.2013 <http://www.education.rekom.ru/2_2007/32.html> Загол. з екрану. — мова рос.
3. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. — М., Просвещение, 1990. — 192 с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность. — СПб.: Питер, 1998.- 478 с.
5. Мотивация познавательной деятельности учащихся / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. — Л.: НИИ 00В, 1972. — 117 с.
6. Психологический словарь / [ред. В.И.Войтка]. — К.: Вища школа, 1982. — 215 с.
7. Чирков В.И. Мотивация учебной деятельности. — Ярославль: ЯрГУ, 1991. — С. 27.
8. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека [Текст] : научное издание / П. М. Якобсон ; АН СССР, Ин-т психологии. — М.: Просвещение, 1969. — 317 с.
9. Autonomy and independence in language learning / Ed. Phil Benson and Peter Voller. -London and New York: Longman, 1997. — 270 p.
10. Sorokosz I. Edukacja dorosłych w perspektywie motywacji: [Электронный ресурс] : режим доступа 17.03. 2013<http://www.ata.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=70>Загол. з екрану. — мова польськ.
11. Williams, M. and R. Burden. 1997. Psychology for Language Teachers. CUP. -p. 121—122.

ЛАРИСА ЛУКЬЯНОВА

ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИИ ОБУЧЕНИЯ ВЗРОСЛОГО ЧЕЛОВЕКА

Раскрыты значение и особенности мотивационной сферы процесса учения взрослого человека; проанализировано влияние внешних и внутренних факторов на эффективность обучения взрослого обучающегося; освещены подходы к типологии внутренней мотивации. Проанализированы компоненты мотивационной сферы, активно влияющие на уровень мотивации обучения взрослых.

Ключевые слова: мотивация, взрослый человек, обучение, внешние факторы, внутренняя мотивация, мотивационная сфера.

LARISSA LUKYANOVA

FEATURES OF ADULT LEARNING MOTIVATION

The article reveals the value and peculiarities of motivational sphere in adult learning process as well as the influence of external and internal factors on the efficiency of adult students' education. Under review there are the approaches to the internal motivation typology. The motivational sphere components, which can significantly affect the level of motivation of adults' education, are analyzed.

Keywords: motivation, adult, learning, external factors, internal motivation, motivational sphere.